

NEOLİTİK DÖNEM KÜLT MERKEZİ: HARBETSUVAN TEPEŚİ

NEOLITHIC PERIOD CULT CENTER: HARBETSUVAN TEPEŚİ

КУЛЬТОВЫЙ ЦЕНТР НЕОЛИТИЧЕСКОГО ПЕРИОДА: ХОЛМ ХАРБЕТСУВАН

Bahattin ÇELİK*

ÖZ

Şanlıurfa ili sınırları içerisinde son yıllarda yapılan araştırmalar, Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen merkezler arasındaki bağlantıların sanılandan daha yoğun olduğunu ortaya çıkartmıştır. Özellikle, M.Ö. 9. binyılın başlarında ortaya çıkan bu yoğunluk, benzer özellikteki merkezlerin sayıca artması ile kendini göstermektedir. Bu merkezler; Sefer Tepe, Kurt Tepesi, Hamzan Tepe, Taşlı Tepe, Karahan Tepe ve Harbetsuvan Tepesi'dir ve özellikle "T" şeklinde dikilitaşlar ile karşımıza çıkmaktadırlar. Göbekli Tepe'nin II. tabakasında görülen "T" şeklinde dikilitaşlarla aynı boyutta dikilitaşların bulunduğu bu merkezler içerisinde, 2017 yılında Şanlıurfa Müzesi ile birlikte gerçekleştirdiğimiz Harbetsuvan Tepesi'nde arkeolojik kazılara başlanmıştır. Daha çok kaçak kazı alanlarının yaratmış olduğu tahribatın boyutunu anlamak için yapılmış olan bu kurtarma kazısında, daha şimdiden yeni mimari bulgular ve arkeolojik buluntular ortaya çıkmaya başlamıştır. Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazılarda ortaya çıkan dörtgen planlı taş yapıların ortasında ya da duvarları içerisinde bulunan dikilitaşların varlığı Göbekli Tepe'nin II. tabaka yapıları ile benzer olduğunu ortaya koymuştur. Ele geçen diğer eserlere bakıldığında; fallusu heykel parçası, kol ve parmak kabartmalı dikilitaş, Byblos uçları, yassı baltalar, obsidyen okucu, bazalt taşından havaneleri gibi bu döneme özgü buluntular söz konusudur. 2018 yılında da devam ettirilmesi planlanan Harbetsuvan Tepesi kazısı, Göbekli Tepe dışında ikinci bir kültür merkezi özelliği taşıyan bir merkezin var olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Bu çalışmada, Harbetsuvan Tepesi kazısında açığa çıkan mimari yenilikler ve küçük buluntular üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Kült Merkezi, Harbetsuvan Tepesi, Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Şanlıurfa.

ABSTRACT

Research conducted within the Şanlıurfa province borders in recent years has revealed that the connection between the centers without the Aceramic Neolithic Period is more intense than expected. In particular, This density, which emerges in the beginning of the

---

* ORCID: 0000-0001-8386-0062 Prof. Dr., İğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 76000-İĞDIR. bahattin.celik@igdir.edu.tr

9th millennium, manifests itself in the increase in the number of centers of similar characteristics. These centers; Sefer Tepe, Kurt Tepesi, Hamzan Tepe, Taşlı Tepe, Karahan Tepe and Harbetsuvan Tepesi are especially opposed by "T" shaped pillar. Göbekli Tepe layer II. archeological excavations were started in Harbetsuvan Tepesi, which we carried out together with Şanlıurfa Museum in 2017, in these centers where the pillar of the same size as the "T" shaped pillar seen on the plate. In this rescue excavation, which was originally made to recognize the extent of the damage caused by the illicit diggers, new architectural finds and archaeological finds have already begun to emerge. The existence of obelisks in the middle of the quadrangular stone structures or in the walls of the excavations at Harbetsuvan Tepesi. layer structures. When you look at the other works; such as pelagic sculptures, arm and finger embossed obelisks, Byblos tips, flat axes, obsidian readers, basalt stone paillettes, and so on. The excavation at Harbetsuvan Tepesi, which is planned to continue in 2018, clearly shows that there is a center that features a second cult center outside of Göbekli Tepe. In this work, an evaluation will be made on the architectural innovations and small finds that were excavated in the Harbetsuvan Tepesi excavation.

Key Words: Pre-Pottery Neolithic Period, Cult Center, Harbetsuvan Tepesi, Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Şanlıurfa.

АННОТАЦИЯ

Недавние исследования в районе провинции Шанлыурфа показали, что связь между центрами эпохи гончарного неолита более интенсивны, чем считалось. В частности, в начале 9-го тысячелетия до нашей эры в этом районе начало увеличиваться число таких центров как: Сефер Тепе, Курт Тепе, Хамзан Тепе, Ташлы Тепе, Карахан Тепе и Харбецуван Тепе в виде Т-образных обелисков. 2017 году совместно с музеем Шанлыурфа мы начали раскопки Хабертсуван, будущий во втором слою Гёбекли Тепе внутри Т-образных обелисков одинакового размера. Эти спасательные раскопки были начаты с целью установления масштабов разрушений, вызванных незаконными раскопками. В раскопках были обнаружены новые архитектурные и археологические артефакты. Наличие обелисков в центре прямоугольных планируемых каменных сооружений или в стенах раскопок на Харбецуванской горе показывают, что структурно они похожи на сооружений второй фазы Гёбекли Тепе. Глядя на другие находки: фаллос, фрагмент скульптуры, обелиск с рельефом руки и пальца, кончики библоса, плоские топоры, лучник из обсидиана, пестики из базальтового камня подтверждается, что они являются специфическими для этого периода. Раскопки холма Харбецуван в 2018 году показали, что помимо Гёбекли Тепе есть ещё второй культовый центр. В нижеследующем исследовании дана оценка архитектурным новшествам и небольшим находкам, обнаруженным во время раскопок Харбецуванского холма.

Ключевые слова: керамика эпохи неолита, культовый центр, холм Харбецуван, Гёбекли Тепе, Карахан Тепе, Шанлыурфа.

1- GİRİŞ

Şanlıurfa ilinde 1997 yılından itibaren yapılan araştırmalar, bölgede "T" şeklinde dikilitaşlarla sembolize edilen pek çok kült merkezinin keşfedilmesini sağlamıştır (Harita 1). Genellikle, Çanak Çömleksiz Neolitik dönem A evresi (PPNA) ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönem B evresine (PPNB) tarihlendirilen ve Göbekli Tepe'nin III. ve II. tabakası ile çağdaş olan bu kült merkezlerinden üçü Göbekli Tepe ile aynı boyutta, hatta daha büyük merkezlerdir. Karahan Tepe, Ayanlar Höyük ve Tepehan Höyük'te yapılan araştırmalar bu

NEOLİTİK DÖNEM KÜLT MERKEZİ: HARBETSUVAN TEPESİ

merkezlerin Göbekli Tepe'nin III. tabakası ile çağdaş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Harbetsuvan Tepesi 6 dekarlık alanıyla Sefer Tepe, Kurt Tepesi ve Taşlı Tepe gibi küçük boyutta olan diğer kült merkezleri ile benzer ölçülere sahiptir. Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazılarda şimdilik herhangi bir sivil mimariye rastlanmamıştır. Ancak son yıllarda, Göbekli Tepe'de yapılan sondajlarda, özellikle tepenin batı bölümünde sivil mimariye benzer unsurlar tespit edilmiştir. Bu mimari buluntular, en azından kült merkezlerinin etrafında PPNA döneminden itibaren sivil özelliklerin de var olabileceğine işaret etmesi açısından son derece önemli bir kanıttır.

2017 yılında küçük kült merkezlerinden biri olan Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kurtarma ve temizlik çalışmasında, ortaya çıkartılan mimarinin Göbekli Tepe II. tabaka mimarisine benzer olduğu anlaşılmıştır. Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan çalışmalarda şimdiye kadar sivil mimari izine rastlanmamıştır.

Karahan Tepe'ye yaklaşık 7 km mesafede bulunan Harbetsuvan Tepesi, yüksek bir tepenin üzerine kurulu, Harran ovasının tümünü görebilecek bir panoramaya sahiptir. Çevresinde yapılan araştırmalarda, yamaç yerleşimleri, tuzak alanları ve kaya altı sığınakları tespit edilmiştir. Yamaç yerleşimleri yaklaşık 3-5 dekar büyüklüğünde ve yönleri güney, batı veya güneybatıya bakmaktadır. Yamaç yerleşimlerinin kurulmasının nedenleri, bölgede yer alan ceylanlar ve buna bağlı olarak yapılmış olan tuzak alanları olmalıdır. Sonuç olarak, Harbetsuvan Tepesi, tuzak alanları, yamaç yerleşimleri ve kaya altı sığınakları ile bağları olan bir merkez gibi durmaktadır. Yanı başında yer alan Karahan Tepe'ye göre Harbetsuvan Tepesi'nin ovaya hâkim bir yerde kurulmuş olması, sanki bu merkezin Karahan Tepe'nin uydusu gibi bir yer olduğu izlenimini vermektedir.

2- 2017 YILI HARBETSUVAN TEPESİ KAZISI

İlk kez 2014 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiş olan Harbetsuvan Tepesi, Şanlıurfa ilinin Eyyübiye ilçesi sınırları içinde bulunmaktadır (Çelik 2015a, 12-14; 2015b, 81). Harbetsuvan Tepesi, Şanlıurfa'nın yaklaşık 55 km doğusunda Tektek Dağları olarak bilinen bir platonun içinde yer almaktadır (Çelik 2015a, 12) (Resim 1). Şanlıurfa bölgesinde yer alan Harran ovasının çevresinde konumlanmış Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Hamzan Tepe ve Şanlıurfa-Yeni Mahalle Çanak Çömleksiz Neolitik dönem (PPN) merkezleri gibi Harbetsuvan Tepesi de Harran ovasının doğu kenarında yüksek bir platonun üzerinde yer almaktadır. Tektek Dağları'nın batı sınırını oluşturan bir tepenin üzerinde yer alan yerleşimin batısında Harran ovası uzanmaktadır. Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan yüzey araştırmasında, yüzeyinde ana kayaya oyulmuş havuzlar, çakmaktaşı ve obsidyenden yapılmış aletler tespit edilmiştir (Çelik 2016, 421-424, fig.8,10). Ele geçen buluntular sayesinde, yerleşimin Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin B evresinde (PPNB) küçük bir kült merkezi olarak kurulduğu anlaşılmıştır. Ayrıca tepenin yüzeyinde pek çok sayıda, Nevalı Çori, Sefer Tepe, Hamzan Tepe ve Göbekli Tepe'den bildiğimiz "T" şeklinde dikilitaşlara da rastlanmıştır (Çelik 2016, 422-423,425, fig.3,4,11). Yerleşim yerinde yapılan araştırma sonucu, kaçak kazıcılar tarafından kazılmış bir alanda açığa çıkartılmış olan "T" şeklindeki bir dikmetaşın üzerinde parmak kabartmaları da tespit edilmiştir (Çelik 2016, 422-423, fig.3).

Harbetsuvan Tepesi, deniz seviyesinden yaklaşık 714 m yükseklikte, 39° 15' 8,76" Doğu, 37° 2' 55,23" Kuzey koordinatları arasında yer alır (Çelik 2016, 422). Tektek Dağları olarak isimlendirilen dağlık bir bölgede kurulmuştur. Tektek Dağları bölgesi; Urfa platosunun en güney kesimini oluşturan, dağ olmaktan daha çok jeomorfolojik açıdan yüksek tepeleri andıran bir yapıdadır. Su kaynağının hiç olmadığı bu bölgede, toprak erozyon sonucu kalker

kayalıklara yoğun olarak rastlanılır. Bölgede su kaynakları olarak sadece yoğun yağmur yağınca akamaya başlayan dereler bulunmaktadır. Bu nedenle, bugün bile köylerdeki sarnıçlar sayesinde yağmur suları biriktirilip yaz aylarında suyun az olduğu zamanlar içilmektedir.

Harbetsuvan Tepesi'nin bugüne kadar korunmuş olan kısmı yaklaşık 6.000m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Yerleşim yeri, kayalık bir tepenin tam olarak en üst bölümünde yoğunlaşmaktadır. Yerleşimin yaklaşık 7 km kuzeydoğusunda Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde büyük bir kült merkezi olduğu düşünülen Karahan Tepe yer almaktadır. Bölgenin en önemli ovası olan Harran ovası, Harbetsuvan yerleşimin yaklaşık 5 km batısında bulunmaktadır. Harbetsuvan'ın 10 km güneyinde Recmelsuvan olarak isimlendirilen alanda da yüzeyde bol miktarda çakmaktaşı yatakları tespit edilmiştir (Çelik 2015b, 82-83). Harbetsuvan Tepesi yerleşiminde, çakmaktaşı buluntuları tüm alanda yoğunluk gösterir. 1 m²'lik alana düşen çakmaktaşı sayısı yaklaşık 30 civarındadır. Bununla birlikte, yerleşime en yakın bazalt taşı kaynağı ören yerinin 15 km kuzeybatısında bulunmaktadır.

Harbetsuvan Tepesi'nde kaçak kazı sonucu ortaya çıkan tahribatın engellenmesi ve yerleşimde yapılacak kurtarma kazısı sonucu ele geçen bulguların değerlendirilmesi amacıyla, 2017 yılında Şanlıurfa Müzesi Başkanlığı'nda kazı ve temizlik çalışmalarına başlanılmıştır. İlk olarak Harbetsuvan Tepesi'nin haritalanması çalışması yapılmıştır. Kazı çalışması yapılması kararlaştırılan kaçak kazı tahribatının yaşandığı kesimlerde açmaların yerleri belirlenmiştir. 2017 yılı için üç adet kareyaj sisteminde açma açılarak kazı çalışması yapılmıştır. Kazı alanı içerisinde haritalama çalışması içerisinde aynı zamanda tepe alanında farklı noktalarda Poligom yükseklik noktaları belirlenmiştir. Ardından kazı çalışması yapılacak olan K-11, K-7 ve K-4 olarak isimlendirilen açmaların sınırları belirlenerek çalışmalara başlanılmıştır.

2.1.- K11 Açması

K11 açması 10x10 m. olarak açılmıştır. K11 açması kaçak kazı sonucu tahribatın yaşandığı bir alan olup içerisinde kırılmış bir şekilde ve üzerinde kabartma izleri taşıyan dikilitaş parçaları yer almaktadır. Kaçak kazı alanının yer aldığı K11 açmasının kazılmasındaki amaç ise kaçak kazı sonucu ortaya çıkan tahribatın boyutunun saptanması ve belgelenmesidir.

K11 açmasında yapılan kazı çalışması ilk olarak yüzeyde görülen otların temizlenmesi işlemi ile başlanmıştır. Yapılan temizlik çalışması esnasında toprak yapısının açmanın köşe kısımlarda sert bir dokuda olduğu görülürken kaçak kazı tahribatının yer aldığı açmanın orta kesiminde ve çevresinde yumuşak dokuda olduğu görülmüştür (Resim 2). Bu yumuşak toprak dolgusunun kaçak kazı esnasında çıkarılıp çukurun dışına atılması ile oluşan bir dolgudur. Kaçak kazı sonucu ortaya çıkan bu yumuşak toprak dolgusunun tahribattan etkilenmeyen açmanın köşe kesimlerdeki otların temizliği ile paralel olarak kaldırılmıştır.

Kaçak kazı tahribatı sonucu ortaya çıkan çukur içerisinde temizlik ve belgeleme çalışması yapılmış, temizlik bittikten sonra çukurun sınırları ölçülmüştür. Buna göre kaçak kazı alanının kuzey-güney yönünde 4.10 m ve doğu-batı yönünde ise 4.70 m bir genişlikte olduğu saptanmıştır. Define çukuru içerisinde, üzerinde el kabartmasının yer aldığı 'T' biçimli olduğunu düşündüğümüz dikilitaşın iki parça halinde kırık bir şekilde çukurun doğusunda yer aldığı saptanmıştır (Resim 3). Yapılan toprak temizliği çalışmasının ardından devam eden kazı çalışmasında burada *in-situ* durumda iki adet dikilitaş saptanmıştır (Resim 4). Define çukurunun yer aldığı kesime bir bütün olarak bakıldığında, höyük geneline göre bir yükselti oluşturduğu görülmektedir. Tüm bu bulgular birlikte ele alındığında bu alan bir Tümülüs veya Kurgan özellikleri göstermektedir. K11 açmasında mezarın saptanmasına

NEOLİTİK DÖNEM KÜLT MERKEZİ: HARBETSUVAN TEPESİ

dönük olarak yapılan çalışmalar sonlandırılmış ardından çalışmalar yine tahribat çukurunda devam etmiştir. Tahribat çukurun aynı zamanda en derin seviyesi olan orta kesiminde ise seviye inme çalışması yapılmıştır. Kazı çalışması seviye inme şeklinde devam ederken, ikinci *in-situ* durumdaki dikilitaş parçası açığa çıkmıştır. Açığa çıkan dikilitaşın üst kısmının kırık bir şekilde olduğu anlaşılmıştır. Dikilitaşın çevresinde yapılan çalışmalarda iki duvar kalıntısı açığa çıkmış ve her iki duvarın birleşme noktası da tespit edilmiştir. İlginç olan durum ise bu birleşme noktasında, mekâna giriş bölümünün yer almasıdır (Resim 5). Göbekli Tepe’de de görülen giriş bölümü (Dietrich ve diğ. 2016: 67, Abb.20) bölgedeki PPNB dönemi kült yapıları için karşımıza çıkan yeni bir özelliktir (Resim 6).

2.2.- K7 Açması

K7 açması tıpkı K11 açması gibi kaçak kazı sonucu tahribatın yaşandığı bir açmadır (Resim7). K7 açmasında yapılan temizlik çalışması esnasında toprak yapısının sert olduğu görülmüştür. Yüzeyle yer alan otların temizliği sonrası açmanın güney kesiminde bir dizi oluşturan ve duvar olabileceğini düşündüğümüz taş öbeklerine rastlanmıştır. Kaçak kazı alanı açmanın kuzeybatısında yer alırken, K11 açmasında görülen kaçak kazı tahribatına göre daha az tahribat içermektedir. Çalışmalara kaçak kazı sonucunda ortaya çıkartılmış olan bazı taş öbekleri ve döküntü toprağın alınması ile başlanmış ve genel bir temizlik yapılmıştır. Kaçak kazı alanında bir kısmı görülen dikilitaşın etrafında temizlik çalışması yapılarak ortaya çıkartılmıştır (Resim 7). Yapılan çalışmalarda, duvarlar açığa çıkmış ve bu duvarların içine yerleştirilmiş dikilitaşlar tespit edilmiştir (Resim 8). Açmanın kuzeybatı köşesindeki kaçak kazı alanında, yatık vaziyette birbirine paralel *in-situ* durumda iki dikilitaş parçası açığa çıkmıştır. Üst kısmı kırık olan bu dikilitaşların karşılıklı olması, bir mekâna ait yapı elemanları olabileceğini göstermektedir (Resim 9).

2.3.-K4 Açması

K4 açması içerisinde yer alan tahribat, açmanın kuzeybatı ve güneybatı kesiminde yer alırken K11 ve K7’ye göre daha az tahribata uğramış olduğu anlaşılmıştır (Resim 10). K4 açması üzerinde yer alan bir duvar kalıntısı, yaklaşık 25 m çapında yuvarlak bir yapının bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik 2016, 421-422, fig.5). Kazılara devam edildikçe bu duvar kalıntısının tek sıralı olduğu anlaşılmıştır. Bu yuvarlak yapının duvarlarındaki taşların dizilişi, tuzak alanlarındaki duvar dizilişi ile benzerlikler göstermektedir. K4 açmasında bağımsız halde çok sayıda dikilitaş parçası ele geçmiştir. Bu dikilitaşlar genellikle çoğu dikilitaşın baş kısımlarıdır (Resim 11). Açmanın güney bölümünde yer alan bir duvarın üstünde bir heykel parçası ele geçmiştir (Resim 12). Heykel 70 cm yüksekliğinde korunmuş, falluslu oturan bir erkek heykeli olup benzerleri Karahan Tepe (Çelik 2011, 242-243, fig.16) ve Göbekli Tepe’den (Dietrich ve diğ. 2017, 43-46, fig. 1-2) bilinmektedir. K4 açmasında, *in-situ* durumda yarısı duvara gömülü bir dikilitaş tespit edilmiştir (Resim 13). Bu dikilitaş K7 açmasında olduğu gibi benzer bir şekilde duvara yerleştirilmiştir. Göbekli Tepe II. tabakada çok sık karşılaşılan bu mimari özellik aynı zamanda Nevali Çori kült binasında da karşımıza çıkmaktadır. Açmanın güney batısında kaçak kazı çukurunun hemen doğusunda bir taş bank sağlam olarak ele geçmiştir. Bu taş bankın uzunluğu 1.65m, genişliği 1.16m, kalınlığı ise yaklaşık 20 cm’dir (Resim 14). Benzerleri, Göbekli Tepe ve Nevali Çori’den ele geçmiştir. Ancak bugüne kadar sağlam olarak ele geçen tek taş bank K4 açmasında bulunan bu taş banktır.

3- DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Harbetsuvan Tepesi, Karahan Tepe'nin uydu bir yerleşimi ya da Karahan Tepe'nin son evrelerinde ondan kopmuş bir kült merkezi gibi durmaktadır. Yapılan kazılarda, açığa çıkan yapıların kült yapıları olduğu ve bu kült yapılarının da en az iki evreli olduğu anlaşılmaktadır. İlk evre mimarisinde kullanılan yekpare taşların yontu işçiliği ikinci evre mimarisindeki işçiliğe göre çok daha kalitelidir. Bu nedenle en azından birinci evre mimarisinin Karahan Tepe'deki taş ustaları tarafından ya da onların kontrolünde yapılmış olduğunu tahmin etmekteyiz.

2017 yılında başlanan Harbetsuvan Tepesi kazı ve temizlik çalışması sonucunda, yakın zamanda kazılmış kaçak kazı alanları dışında, daha çok geç Roma ve erken Bizans dönemlerinde tahribat yapıldığı tespit edilmiştir. 2017 yılındaki kazılar daha çok ören yerine yapılmış olan tümülüs mezarların bulunduğu yerlerde gerçekleştirilmiştir. Bu alanlarda, yoğun olarak kaçak kazılar yapılmış ve bazı açmalarda ana kayaya kadar inilmiş olduğu görülmüştür. Ören yerinin doğu ve batı sirtlarında bulunan iki tümülüs daha geç Roma ve erken Bizans dönemlerinde Çanak Çömleksiz Neolitik dönem kült merkezine zarar vermiştir. Yakın zamanda kazılmış olan kaçak kazı çukurlarında ise daha çok karşılıklı duran iki dikilitaşın arası eşelenmiştir. Bu tarzdaki kaçak kazı çukurları yaklaşık 1-2 m derinliğinde, 1,5-2m çapındadır.

Harbetsuvan kazısında ele geçen uçlara bakıldığında, bunların daha çok büyük uçlar olduğu anlaşılmaktadır. Karahan Tepe'de ele geçen Nemrik tipi okuçlarına Harbetsuvan Tepesi'nde rastlanmamıştır.

Harbetsuvan Tepesi mimarisi, Göbekli Tepe II. tabaka mimarisi ile benzerdir. Ancak, Göbekli Tepe' II. tabakada görülmeyen mekan girişi Harbetsuvan Tepesi'nde karşımız çıkmaktadır. Mekan girişi şimdikiye kadar sadece Göbekli Tepe'nin III. tabakasında bir örnek olarak mevcuttur (Schmidt 2013: 81, res.10). Harbetsuvan'daki heykeltraşlık eserlere bakıldığında ise, Karahan Tepe ve Göbekli Tepe'de ele geçmiş olan eserlerle benzer özellikler taşıdıkları görülür. Sonuç olarak, Harbetsuvan kazısının daha şimdiden ilk kazı sezonunda umut verici buluntular sergilemesi ve bölgedeki Çanak Çömleksiz Neolitik dönem B evresini aydınlatması açısından bilim dünyasına yeni bilgiler kazandıracığı düşünülmektedir.

Katkı Belirtme

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'ne, Eyyübiye Belediyesi'ne, Peten Turizm'den Sayın İffet Özgönül ve Dr. Mahmut Tolon'a çalışmalarımıza yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Kaynakça

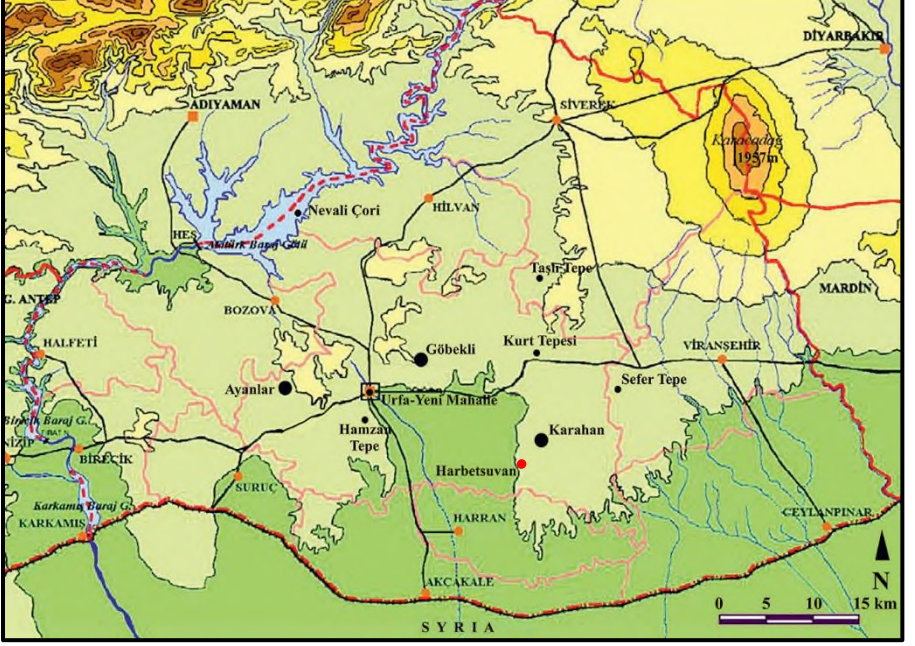
- ÇELİK B. (2011) "Karahan Tepe: A New Cultural Centre in Urfa Area in Turkey", *Documenta Praehistorica* Sayı 38, 241-253.
- ÇELİK B. (2015a) "Differences and Similarities Between the Settlements in Şanlıurfa Region where "T" shaped Pillars are Discovered" *TÜBA-AR* Sayı 17, 9-24.
- ÇELİK B. (2015b) "Şanlıurfa İli Yüzey Araştırması", *Belgü*, Sayı 2, 9-99.
- ÇELİK B. (2016) "A small-scale cult centre in Southeast Turkey: Harbetsuvan Tepesi" *Documenta Praehistorica* Sayı 43, 421-428.
- DIETRICH O., J. NOTROFF, L. CLARE, C. HÜBNER, Ç. KÖKSAL-SCHMIDT, K. SCHMIDT. (2016), "Göbekli Tepe, Anlage H. Ein Vorbericht beim Ausgrabungsstand von 2014" (Ed.) Ünsal Yalçın, *Anatolian Metal VII, Anatolien*

NEOLİTİK DÖNEM KÜLT MERKEZİ: HARBETSUVAN TEPESİ

und seine Nachbarn vor 10.000 Jahren Anatolia and neighbours 10.000 years ago,
Beiheft 31, 53-70.

DIETRICH O. & K. SCHMIDT(2017) "A Short Note on a New Figurine Type from Göbekli Tepe" *Neo-Lithics*, Sayı 1/17, 43-46.

SCHMIDT K. (2013) "Göbekli Tepe Kazısı 2011 Yılı Raporu" 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28 Mayıs - 1 Haziran 2012 Çorum, 1. Cilt, (2013) s. 79-90.

Harita 1. Şanlıurfa bölgesinde bulunan Neolitik merkezlerin yerleri.

Resim 1. Harbetsuvan Tepesi'nin Kuzeyden Genel Görünümü (Foto. B. Çelik).

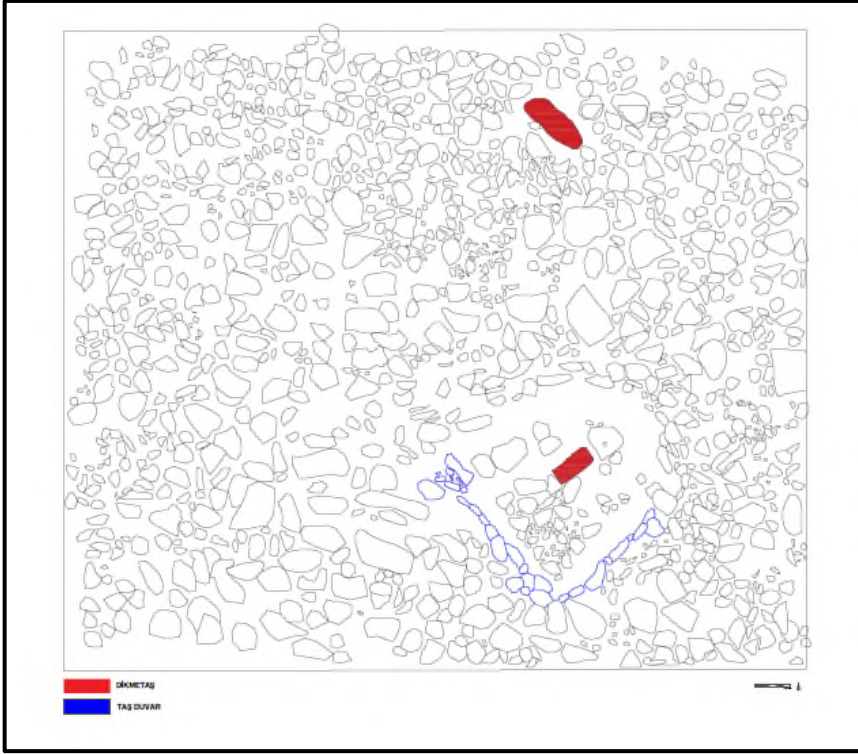
Resim 2. K11 Açmasının Havadan Görünümü (Foto. B. Çelik).

NEOLİTİK DÖNEM KÜLT MERKEZİ: HARBETSUVAN TEPESİ

Resim 3. K11 Açmasından Ele Geçen Kol ve Parmak Kabartmalı Dikilitaş (Foto. B. Çelik).

Resim 4. K11 Açmasının Genel Çizimi (Çizim. E. Bingöl).

Resim 5. K11 Açmasında yer alan mekânın duvarları ve giriş bölümü (Foto. B. Çelik).

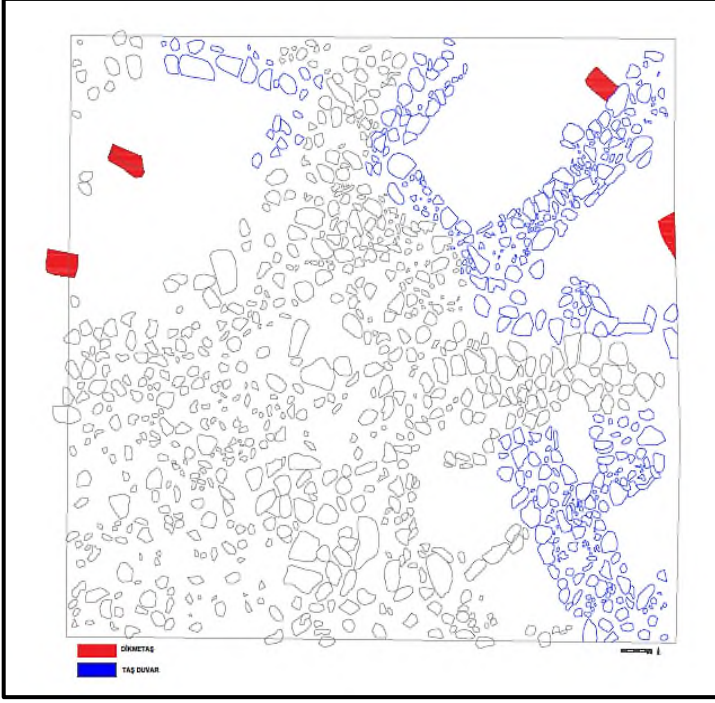
NEOLİTİK DÖNEM KÜLT MERKEZİ: HARBETSUVAN TEPESİ

Resim 6. K11 açmasında tespit edilen mekânın giriş bölümü (Foto. B. Çelik).

Resim 7. K7 Açmasının Havadan Görünümü (Foto. B. Çelik).

Resim 8. K7 Açmasındaki duvar kalıntıları ve dikilitaşların görünümü (Çizim. E.Bingöl).

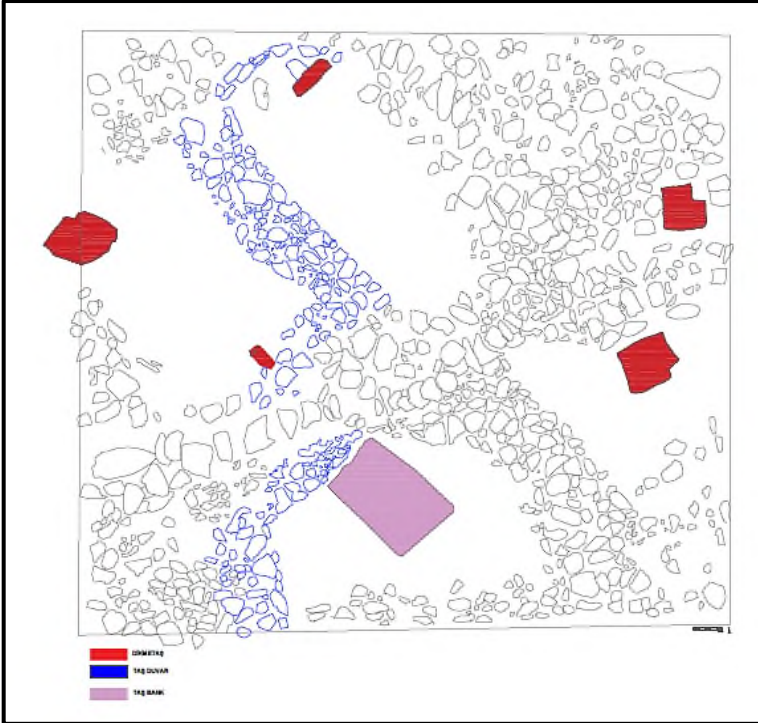

Resim 9. K7 açmasının kuzeybatı köşesindeki kaçak kazı çukurunda yer alan iki dikilitaş (Foto. B.Çelik).

NEOLİTİK DÖNEM KÜLT MERKEZİ: HARBETSUVAN TEPESİ

Resim 10. K4 Açmasının Havadan Genel Görünümü (Foto. B.Çelik).

Resim 11. K4 Açmasında yer alan duvar, taş bank ve dikilitaşların konumu (Çizim. E.Bingöl).

Resim 12. K4 Açmasından Falluslu Heykel Parçası (Foto. B.Çelik).

NEOLİTİK DÖNEM KÜLT MERKEZİ: HARBETSUVAN TEPESİ

Resim 13. K4 açmasında yarısı duvarda bulunan bir dikilitaşın görünümü(Foto. B.Çelik).

Resim 14. K4 açmasında bulunmuş olan yekpare bir taş bank (Foto. B.Çelik).